

HERMESOVA POSLA, ILI KAKO PREVODIOCI SVAKODNEVNO SPASAVAJU SVET¹

Poštovana gospodo,

U ovom čudesnom, ka svetu otvorenom gradu okupili smo se da bismo proslavili čudo prevodne književnosti na strane jezike i njenog života u drugim kulturama, poklanjajući se onima koji se time bave – prevodiocima.

To su ljudi kroz čiju pamet prolaze granice različitih svetova, a shodno svom talentu i umeću oni te granice prelaze, poništavaju, i u retortama svojih kompjutera proizvode kamen mudrosti našeg doba – univerzalnost.

Rado preuzimam panoptičku perspektivu kako bih makar na tren bacila pogled odozgo, kad vidiš svet kao raštrkanu koloniju organizama, samozadovoljnih, adaptibilnih, neobično ekspanzivnih i takmičarskih, a ujedno sposobnih za samospoznaju i saradnju. Prevodioci su neizostavan činilac takve organske strukture, oni su elementi sprovodnog nervnog tkiva, mreže pomoću koje se unutar te tvorevine s jednog mesta na drugo prenose informacije.

Nije ni čudo što je bog Hermes zaštitnik i pokrovitelj prevodiocima još od davnina. Onižeg rasta, gibak, hitar, dovitljiv, promućuran bog koji ševrda po svetskim drumovima; „najmanji i najprepredeniji bog“ kaže Plutarh. Dugokos, šešir s krilcima na glavi, u ruci skiptar, nema definisan pol, svuda ga ima. To je bog sinteze, povezivanja udaljenih sadržaja, bog inteligencije i koristoljivosti, bog sa smislom za humor, lažljiv i varljiv. Bog trgovaca, dućandžija, zanatlja, hazardera. Prati nas na putovanjima, progovara u putničkim vodičima, rečnicima. Vodi nas kroz bespuća, uči da čitamo mape, prebacuje nas preko granica. Ali više od svega javlja se uvek onde gde je komunikacija. Kad zaustimo da kažemo nešto drugoj osobi – tamo je Hermes. Dok čitamo novine, surfujemo po internetu, šaljemo SMS – on je tamo. U njegovom savremenom hramu, ako bi mu danas takav podigli, trebalo bi da se nalaze štampači, telefoni, faksovi i kopir-mašine.

Jedno od njegovih imena jeste Hermeneut – Interpretator i Prevodilac. Zapravo su sveštenici i sveštenice u ovom hramu – prevodioci, jer prirodu ovog božanstva čini to što oni rade – povezuju ljudi različitim jezicima, i više od toga – preseljavaju čovekova iskustva iz jedne kulturu u drugu.

¹ Izlaganje Olge Tokarčuk kojim su otvoreni Četvrti književni susreti *Pronađeno u prevodu*, u Gdanjsku 11–13. aprila 2019. godine. Jedan od eseja u knjizi *Blag pripovedač* koji je u pripremi kod „Službenog glasnika“. (Prim. prev.)

Vrlo sam bolećiva prema tom bogu, i moje veze s njim daleko prevazilaze temu ovog izlaganja, te ga zato spremno i orno pozivam da evo sada, na ovom mestu bistrooko obgrli svoje šticećenike koji danas slave u Gdanjsku.

Ali pre nego što nastavim, sklona paradoksu, želela bih da ovde inadžijski objavim

Pohvalu nerazumevanja

Jedna mlada i moderna žena, očarana lepotom kineskih slova, istetovirala je na vratu prekrasan i minuciozan natpis koji mora da je iznenadio svakog ko govori kineski, jer je poruka upozorenja saopštavala: Jednom odmrznuto, ne zamrzavati ponovo!

To ilustruje jedan vid nevinosti koja – samo nadmenima i oholima – može izgledati primitivno ili žalosno. Obično, ipak, deluje zabavno, jer znamo da je svako od nas jednom ispoljio neku vrstu nesporazuma, neprilagođenosti situaciji. Nesporazum označava usamljenost i vrstu distance koja obično prati nepoznavanje konteksta. To je vrsta najtemeljnije i najstidljivije introverzije, jer se stidimo zbog toga što nešto ne razumemo. Naša kultura nas uči da svet razumemo i tako ga kontrolišemo. Čoveku koji ne razume, uskraćena je sposobnost kontrole.

Pojedini trenuci tokom dalekih putovanja, međutim, pretvaraju nesporazum u oslobađajuće iskustvo. Nailazimo na potpuno nepoznata mesta u kojima nam sve izgleda drugačije, novo, neshvatljivo. Mirisi su zapanjujući, boje drugačijih nijansi i intenziteta, udišemo drukčiji vazduh, nenaviknuti na datu klimu. Zbunjuje nas govor tela ljudi koje srećemo, jezik nam je nedokučiv, a grafeme nas podsećaju na egzotično bilje za zasad u kamenoj bašti.

Nakon prvog refleksa panike, naš dah se lagano ujednačuje, a mozak intenzivno počinje da radi, da bi u novoj stvarnosti pronašao fragmente za koje će moći da se uhvati, kako bi naša pamet, poput zavergranog motora mogla iznenaditi novim startovanjem. Zbog toga iz meteža podataka s olakšanjem pronalazi reč *bike* ili naziv međunarodne firme, uveravajući nas tako da smo i dalje u istom svetu, samo u njegovoj drugoj varijanti.

Posle nekoliko dana čoravog posla i traganja za smislom, ponovljivošću znakova, njihovog povezivanja s nekom situacijom, mozak se primiri, možda i kapitulira pred silesijom nerazumljivih impulsa, i dospeva u stanje slično meditaciji. Prestaje da vidi znake kao nosioce informacija, zastaje nad njima kao nad estetskom mustrom, nečim organskim, prirodnim, oblikom bez pripadajućeg značenja; jer baš tako prirodu zapažamo – spontano i nehوتيčno – kao saopštenje rasterećeno smisla. Ako držimo taj pravac, reklame će prestati da nas nagovaraju i postaće šarene mrlje na velikim banerima, nazivi firmi postaće samo okvir ulaznih vrata, a ulaznice će se pretvoriti u obično parče papira koje je odbilo da bude belo... Ljudski govor u ustima prolaznika podseća nas tada na ptičje trilovanje, osluškujemo ga, lovimo pojedinačne zvuke, ali ih ne promišljamo. Gledamo pokrete usana, rad mišića lica – obrve plešu, obrazi revnuju, a sred tih čudnih zvuka ljudski pogled nešto tamo izvođi. Dobro je, isto tako, posmatrati pokrete ruku i celog tela. Neki će delovati slično: klimanje glavom, osmeh, ali ni mahanje rukom ispred lica, naglo zanošenje glave unazad – ništa

nam ne kazuju. Pa ipak, svaki od tih pokreta, poznat ili tuđ, zahteva prevod, izložen zamkama, jer u isto vreme može da znači i mrzovolju i simpatiju, i prihvatanje i odbijanje.

Ovakvo daleko putovanje treba praktikovati kao treniranje stranosti. To je osećao Marko Polo kad je dospao na dvor kineskog vladara, i isto to oseća savremeni turista koji, šetajući, na primer, po radžastanskom Džodpuru, doživljava ošamućujuće stanje suspenzije sopstvenog postojanja. Ništa ne razume, ničemu ne pripada, nikoga se ne tiče. Nepoznavanje lokalnog jezika čini te nezgrapne šavove iluzije pripitomljenog, kontrolisanog sveta još upadljivijim, dok mi svojim pogledom osvajamo distancu i poput duha klizimo i prodiramo kroz slojeve znakova i kodove usaglašenosti. Predajemo se nasumičnosti i čudesnom prstu sudbine, prepuštamo samoobmanama u trenutku kad iz jelovnika biramo stavku, rukovođeni naoko poznatim poretkom neproniknutih slova.

To mi se nedavno desilo u Rumuniji, kad sam u krajputnom baru, u kom su ručavali lokalni vozači, iz dnevne karte odabrala jelo čiji mi je naziv izgledao poznato: *Zama de cocos de casa si taitei de casa*. Moj nestrpljivi, izgladneli vegetarijanski mozak brže-bolje je povezo taj naziv s tajlandskom supom s kokosovim mlekom. Pa ipak, rezultat tog ubrzanog rada pokazao se uzaludnim: poslužena mi je domaća kokošja supa s domaćim rezancima.

To čudno stanje duha u suštini je stvaralačko zato što mobiliše našu pamet, upreže je da pojačano radi, da koristi sav kapital svog znanja, intuicije i godinama sakupljano iskustvo. Tako potaknuta uobrazilja postaje i veliki pomoćnik i podmukli neprijatelj.

Smatram da svako treba da iskusi to čudesno stanje nevinosti, predrasudno, tu preteču razuma koji svet pre pokriva mrežom povezanosti, odnosa, asocijacija, pletivom koje naš doživljaj sveta drži na povocu i nudi pričinu relativno stabilnog sveta, ponovljenih zakona koji postojano njime upravlja dajući iluziju pouzdanosti. To stanje nam u isti mah jasno pokazuje da mogu da postoje i funkcionišu svetovi oslonjeni na drugačije nazore od naših, i da oni nisu ni bolji ni gori. Da je naš poredak jedan od mnogih, a naš komfor dolazi otuda što smo se na njega navikli.

Prevođenje kao spasavanje

Tek rođeno dete u kolenici, iako sin samog Zeusa, Hermes je već kao beba pokazivao naročite sposobnosti koje niko nije očekivao: mali bog se sam iskrao iz kuće i svom bratu, Apolonu, ukrao krdo goveda. Da bi zavarao eventualnu potragu, omotao je kožom životinjske papke, da ne ostavljaju za sobom tragove. Ukradeno krdo je sakrio, a onda se vratio u kolenku.

Postoji prelepa priča koju su prevodioci dužni da drže u svom mitološkom dosijeju, jer ona dokazuje da su oni ti koji su spasli civilizovani svet.

Činilo se da će posle pada Rimskog carstva, pod pritiskom varvarskih najezda Evropom, nestati sva intelektualna baština starog veka. I zaista – mnogo toga je nepovratno iščezlo, a ono što se ipak sačuvalo, u značajnoj meri je zasluga arapskih vladara iz dinastije Abisida, koji su od VIII veka upravljali znatnim delom kopna u basenu Sredozemnog mora i na Bližnjem istoku. U svojoj prestonici, Bagdadu, osnovali su veliku akademiju koja se specijali-

zovala u prevodima. U ovom čuvenom bagdadskom Domu mudrosti, ogroman broj učenjaka prevodilo je na arapski gotovo sve što je s područja Carstva stizalo u njihove ruke. Arapi su se lakomili posebno na Grke – Arhimeda, Teofrasta, Ptolomeja, Hipokrata, Euklida, a pre svega Aristotela; zanimali su ih naučni radovi – geografija, astronomija, medicina, a takođe i astrologija i magija. Pa ipak, nisu prevodili samo s grčkog, nego i dela iz Egipta, Indije i Persije. Neki će zažaliti što ih uopšte nije privlačila istorija ni poezija. Ni Herodot, ni Homer, Tukidid ili Aristofan – nisu ih zanimali. Nisu prevodili ni drame, i zato su tragovi mnogih autora zauvek nestali. Pragmatični žitelji Istoka radije su se bavili naukom o jeziku, gramatikom ili stilistikom, verovatno planirajući da stvore svoja sopstvena, još bolja umetnička dela. Bilo kako bilo, dok je Evropa čamila u dimu i čađi restlova svoje kulture, najvažniji tekstovi nestale civilizacije, poput sakrivenih Apolonovih krava, tokom ranog srednjeg veka zimovali su u drugom jeziku na policama ne samo bagdadskih, nego i drugih arapskih biblioteka. I sve to se događa u vreme koje je, kao što znamo, jedno od najmračnijih perioda u istoriji Evrope – ratovi iznutra i varvarske najezde spolja spravnjivali su gradove sa zemljom, uništavali oranice, nasilje i bolesti kosili su ljude. To nije bilo vreme biblioteka.

Mlinovi istorije rade sporo i svojim tokom, po zakonitostima poznatim samo njima, pa se u XII veku situacija promenila, i nešto slično se desilo na drugoj strani basena Sredozemnog mora. Ubrzana rekonkista, oružana borba hrišćana za potiskivanje Mavara s Iberijskog poluostrva, poklopila se u vremenu s krstaškim pohodima i pričama o povratku Svete zemlje i arapskog bliskoistočnog bogatstva, pričama koje su raspaljivale maštu, a koje su ispredali agitatorski propovednici. Arape su sve više potiskivali iz Evrope na jug današnje Španije, ostavljali su za sobom prekrasne gradove, neobičnu muziku i visoko razvijenu kulturu. I biblioteke. Zavojevačke vojske pratili su monasi i brojni ljudi od Knjige, koje nije uzbudilo nikakvo drugo bogatstvo sem svitaka i zakonika. Sad su se stvorile obrnute prilike – bili su potrebni prevodioci s arapskog na hrišćanske jezike.

Nadbiskup preuzetog Toleda sazvao je čuvenu toledsku školu prevodilaca koji su poput arheologa jedno po jedno delo vraćali u okrilje Zapada. Često su prevodili s arapskog na kastiljanski, tek kasnije s kastiljanskog na latinski. Ti novi prevodioci nisu voleli latinski, za njih je to bio truo jezik, sparušen kao akvadukt propalog Rimskog carstva. Godinama je trajala obuka u Toledskoj prevodilačkoj školi koja je proizvodila vešte, pouzdane prevodiocce. Znam da će vam teško biti da zapamtite sva ta imena, ali danas bi po njima trebalo nazvati ulice nekih evropskih gradova: Adelard od Bata, Robert od Čestera, Alfred Filozof, Danijel iz Morlija, Đerardo iz Kremone, Plato Tiburtinus, Burgundio od Pize, Jakov iz Venecije, Eugen iz Palerma, Mihailo Skot, German Dalmatinski, Viljem od Murbekea, Avram Albargeloni. Pre nego što su ti veliki ljudi završili prevode, na Zapadu se znalo samo za dva (!) filozofska dela Aristotelova, za jedno delo Porfirija Tirskog i jedno Platonovo („Timaj ili o metafizici“), a pri tome ništa više nego nekolicinu grčkih dela. Prevođenje celog Aristotela, zajedno s drevnim, vizantijskim i islamskim komentarima, a takođe i stotine drugih grčkih i arapskih knjiga, predstavljalo je apsolutni preokret u srednjovekovnoj nauci i filozofiji. Bila je to revolucija posle koje je civilizacija Zapada počela da staje na svoje noge.

Kako je to bio golem rad, možemo samo da zamislimo! Arapski jezik je neobično živopisan, služi se gomilom sinonima. Navodno reč „zmija“ ima čak petsto sinonima! Na takvom jeziku smisao biva višeznačan i zavisi od konteksta. Prevodioci su se snalazili kako su znali i umeli, i često, kad nisu znali za neki pojam ili ga nisu mogli naći u svojim dragocanim rečnicima, međusobno posuđivanim kompilacijama, beležili su zvučni zapis reči latinskim slovima. Tako su sasvim slučajno, krijumčarili reči poput moreplovaca koji nehотиčno dopremaju sa sobom semena biljaka sa stranih kontinenata poput slepih putnika na brodu, krišom su tako prenosili pojmove za koje ranije Zapad nije znao. Hoćete da znate koje? Evo: alembik, algebra, algoritam, alkalije, boraks, cirkon, cifra, eliksir, jasmin, kamfor, artičoka, kafa, lazur, lauta, nadir, ris, šerbet, šafran, talk, zenit, nula – i na stotine drugih. Neslućeno bogatstvo čiji je bog – ne zaboravimo – Hermes.

Prevođenje kao kalemarstvo

Prilikom jednog susreta sa svojom poznanicom, francuskom književnicom, sedele smo i uz kafu razgovarale o omiljenim knjigama. Preporučivale smo jedna drugoj one koje su na nas ostavile jak utisak i propitivale jedna drugu o široko poznatim naslovima koji bi mogli probuditi u nama slično osećanje. Rekla sam joj s kako velikim uživanjem čitam Montenja, i to ne jednom ili dvaput, od korice do korice, nego da volim da mu se vraćam, da otvorim knjigu nasumično i samo pratim tok njegovog izlaganja, uživajući u jasnoći njegovih misli. To ju je veoma iznenadilo i sumnjičavo me gledajući, upitala me je da li sam ga čitala na francuskom. Na poljskom, odgovorila sam joj, prihvatajući posredovanje prevodioca kao potpuno neupadljivu činjenicu.

Tad mi je rekla da je za nju, kao i za većinu savremenih Francuza, čitanje Montenja na maternjem jeziku živa muka. Njegov francuski je star, arhaičan i treba da si neobično sabran da bi shvatio šta piše. Teško da to donosi neko veće uživanje ili osećaj lakoće pera. Fragmente *Ogleda* čitaju u školi kao što kod nas čitaju Mikolaja Reja – s pažnjom, ali i s izvesnim naporom. Tako smo preko tog slučaja napipali paradoks – posredstvom prevodioca na čudesan način imam pristupačnijeg pisca šesnaestog veka nego moja prijateljica koja ga čita u originalu. Reči koje su zastarele prevodilac podmlađuje, iz starih žila niču novi izdanci. Prevođenje, dakle, nije samo prenošenje iz jezika u jezik i iz kulture u kulturu, nego podseća i na baštovansku tehniku uzimanja pelcera s originalne biljke, njegovog kalemljenja na drugu biljku, gde zatim pušta nove izdanke, dobija novu snagu i postaje punopravna grana.

Oprostite mi ovu baštovansku metaforu, setila sam je se u ovom trenutku jer Hermes, pored toga što je izmislio reči, rečnike, cifre, astronomiju, muziku, liru, naučio je ljude, tačke, da sade i neguju maslinovo drveće.

Moja generacija, i ne samo moja, rekla bih, poznaje klasičnu francusku književnost iz prevoda Tadeuša Boja-Želenjskog. Taj neumorni i marljivi prevodilac francuske literature na poljski jezik bio je snažna, markantna ličnost, i umeo je da pronađe modifikovanu verziju poljskog, neobično pogodnu za precizan francuski jezik, koji iziskuje sistematičnost.

Kad čitam Montenja, čitam ga, dakle, kroz pamet Boja-Želenjskog. Svaka rečenica te knjige načas ili na duže ostajala je u njegovom umu pre nego što se spustila na papir i pre nego što ju je ovekovečila štampa. Mogu zato smelo da kažem da znam francusku književnost onako kako ju je razumeo i u poljski jezik preneo prevodilac. On je tamo u svakoj rečenici. Zanima me šta bi na to rekao sam Montenj.

Trikster

Hermes je takođe i trikster. Niko kao on nije umeo tako dobro da vara i laže.

Pre nekog vremena, dok sam se bavila svojom novom knjigom, živo sam se zanimala za sadržaje zapisane klinopisom, i tako sam stigla do Sirije. Tada nikome nije padalo na pamet da će se nekoliko godina kasnije u toj zemlji razbuktati jedan od najkrvavijih i najokrutnijih ratova savremenog sveta i da će taj rat ostati u sećanju kao prvi klimatski rat. Damask je tad izgledao kao mirna oaza multietničke, multikonfesionalne zajednice koja je složno živela, rafinirano deleći ulice i naselja krcatog grada, kao što se kameni pod prekriva višebojnim ćilimima različitih oblika.

Odmah sam se uputila u muzej za koji sam znala da poseduje neverovatne zbirke „artefakata boginja“. Bila je velika sparina, a grad uronjen u kremastu prašinu koja je prodirala čak u muzejske sale. Praznjikav, prašnjavi muzej bio je prava riznica. U mnogim salama, vitrinama i hodnicima nalazilo se na desetine hiljada eksponata; odmah sam prepoznavala one koji su me najviše zanimali. Gladnim okom razgledala sam ih lakomo, pošto su me odmah upozorili da je zabranjeno fotografisanje, kao da bi ovekovečena slika mogla da naruši njihovu autentičnost. Nažalost, na moje očajanje, većina natpisa, i sve informacije u tom muzeju bile su na arapskom.

Sveprisutna prašina konstantno je podvlačila lebdeću pretnju od zaborava koja je ovde vrhunila. Očajnički sam tražila prevodioca i zaista se našao radnik muzeja, uhvatila sam ga pred sam odlazak na pauzu, on mi je dosta nevoljno prevodio natpise pored eksponata, počinjući svaku rečenicu sa: „Here is written...“, čime se distancirao od informacija koje je prevodio, kao da je njegovo neznanje trebalo da ostane čedno. Ili, kao da je dobro znao da mi prevodeći natpise prenosi, u suštini, izvesnu ideološku verziju, punu mistifikacija, što je već sadržano i u samom opisu eksponata koje je priredio neko drugi. Jer iz nekog razloga (političkog, verskog) sve figure, a pogotovo evidentne figure drevnih bliskoistočnih boginja, bile su opisane ili kao obične ženske figure ili kao lutke, dečje igračke. Nisam mogla da proverim (i verovatno nikad više neću ni moći) da li su zaista tako glasili natpisi na požutelim ceduljama ili je ovaj gladni radnik praktikovao neku svoju ličnu veronauku.

Nažalost, mnogo najstarijih priča zapisanih klinopisom na glinenim tablicama ostalo je samo u prevodima, i to u prevodima na razne jezike, ponekad i na one male. Haotično vršena iskopavanja, napeta politička situacija ili otvoreni konflikt često su pravili su metež. Poznati su slučajevi da je nekoliko desetina tablica jednog teksta razdeljeno po svetskim muzejima. Rešavamo, dakle, slagalicu, budući da su se najstariji tekstovi ljudskog roda raspršili po svetu, hvatajući maglu iz pustinjskog peska, u kom su ih pronalazili. Istraživani i

prevođeni na razne jezike, stvorili su multijezičko višeglasje, dajući tako mnogo verzija jednoj istoj priči koja se ispredala u različitom tempu i različitim glasovima, svaki put pod drugim nebom. Isto tako dejstvuje i veliki Hermes, šireći ideje i priče na celi svet.

Kad svoj rad deliš s prevodiocem

U poslednje vreme često sam s prevoditeljkom ili prevodiocem stajala rame uz rame za vreme promocije svoje knjige u drugim zemljama.

Teško mi je i da izrazim to olakšanje kad s nekim možeš da deliš svoj autorski status. Radovala sam se što mogu makar malo da se oslobodim sve te odgovornosti za tekst, dobre i loše. Što ne stojim više usamljena, oči u oči s razjarenim kritičarem, s preosetljivom recenzetkinjom, s novinarom lišenim književnog ukusa ili s arogantnim i punim sebe moderatorom. Osećala sam istinsko zadovoljstvo što nisu sva pitanja upućena meni, i što u tom predmetu od odštampanih stranica papira nije sve moje. Mislim da mnogi pisci dele sa mnom to osećanje olakšanja.

Najzačudnije je ipak bilo to što je prisustvo prevodioca otvaralo za mene sfere nepojmljive i što se činilo da on ili ona, nezavisno već od mene, ulaze u diskusije koje se tiču stvari koje mi nisu dokraja jasne, strane, čak tajanstvene. Tekst se od mene oslobađao, ili sam možda ja već odlepršala od njega. Moj tekst je sticao neku autonomiju, kao buntovni tinejdžer koji je rešio da pobjegne od kuće na Stanicu Vudstok. Prevoditeljka ga je pouzdano uzimala u svoje ruke, pokazivala ga svetu sa drugih strana, bila je njegov grudobran, jemčila je za njega. Kakva radost! Nas, koji pišemo, prevodioci oslobađaju duboke usamljenosti koja je upisana u to zanimanje, jer satima, danima, mesecima, čak i godinama boravimo u kosmosu svojih misli, unutrašnjih dijaloga i vizija. Prevodioci nam dolaze spolja i kažu: ja sam takođe tamo bila. Hodala sam tvojim tragovima – a sad ćemo zajedno preći granicu. Prevodilac ovde doslovno postaje Hermes – uzima me za ruku i vodi preko granica države, jezika, kulture.

Ako nam Hermes daje jezik, onda svako dobija svoj

Književnost kao čin komunikacije počinje onda kada napisani tekst potpisujemo svojim imenom i prezimenom, kad stajemo iza njega kao autori i autorke koji preko reči izražavaju svoja najdublja, najbolnija, neponovljiva iskustva, preduzimajući rizik da će ona biti nerazumljiva, ignorisana, da će pobuditi bes ili prezir. Književnost je taj osobiti trenutak u kojem se najindividualniji i najsamostojniji sopstveni jezik susreće s jezicima drugih ljudi. Književnost je prostor u kojem privatno postaje javno.

Smatra se da je prvo ljudsko biće koje je potpisalo svoj književni tekst, i time postalo prvi pisac, bila Enheduana, sumerska sveštenica boginje Inane. U mračnoj epohi socijalnih nemira, brutalnih borbi za vlast, puna razočarenja i sumnji, napisala je „Himnu Inani“, neobično dirljivu tužbalicu čoveka kome se čini da ga je Bog napustio. Zahvaljujući prevodu koji po svojoj prirodi osavremenjuje jezik, savremeni čitalac savršeno razume i proživljava

taj tekst, jer on prenosi duboko, neobično intimno, a nesumnjivo univerzalno iskustvo koje putuje kroz vreme. Ta dramatična, vrlo intimna ispovest očaju, napuštenosti, usamljenosti i izneverenosti napisana je pre pet hiljada godina (!), i danas je može duboko doživeti neko ko živi u potpuno drugačijem svetu, jer su zvanični onovremeni jezici već odavno, i doslovno pretvoreni u prah zaborava.

Privatni jezik se oblikuje tokom celog našeg života kao rezultanta jezika koji smo nasledili od roditelja, jezika našeg okruženja, lektire, škole, i svojevrsne, neponovljive čovekove individualnosti. Ponekad je to intimni jezik kojim razgovaramo sami sa sobom, i koji naravno ne zapisujemo uvek, pošto nema svako naviku da zapisuje sopstvene misli, da vodi dnevnik ili piše određene tekstove. To je podjednako unikatno kao što su i papilarne linije po kojima možeš identifikovati čoveka.

Mislim da je kultura komplikovan proces ravnoteže između privatnih i kolektivnih jezika. Kolektivni jezici su utabane staze, dok individualne vrše ulogu pojedinačnih puteva. Kolektivni su ustrojeni prema društveno utvrđenim načinima komunikacije koja u najvećoj meri treba da je razumljiva, ali koja pre svega prenosi sadržaj, podupire istu ili sličnu sliku stvarnosti. U takvoj zajedničkoj zbilji reči će se pozivati na konkretne pojave i objekte, postojeće ili izmišljene. Od tada će se zajednički jezik i predstava zbilje uzajamno pomagati. Paradoks je to što se u tako uskoj međuzavisnosti kolektivnog jezika i slike činjeničnog stanja, s vremenom počinjemo osećati kao u klopci, pošto jezik požuruje stvarnost, a stvarnost jezik. Najbolje to ilustruju zatvorene totalitarne zajednice, u kojima mediji koje je vlast preuzela tamburaju postiliranu, predvidljivu i prikladno imenovanu zbilju. Kolektivni jezik služi održavanju nekakve političke vizije, i propaganda ga svesno i cinično koristi. Sva komunikacija tad zamire, čak postaje nemoguća.

U takvim uslovima hrabrost je prizivati vansistemske reči ili pojmove, izgovarati naglas očiglednu, u tom sistemu neprihvaćenu istinu. Među svojim pristalicama kolektivni jezik postaje toliko očigledan da se sve više koristi bezrefleksivno, reči gube svoje značenje, a konteksti deluju suviše šablonski i izraubovano da bi i dalje stvaralački delovali. Takav jezik se pretvara u mlaćenje prazne slame, nema više odlike komunikacije i postaje ritual izvikivanja slogana. Gubi pojmovne obrise i sposoban je još samo za skandiranje.

I istorija i savremeno doba nas uče da u stvaranju tako politički markiranih kolektivnih jezika dolazi do krađe i otimačine reči. Nekakva neutralna, pomalo zaboravljena i značenjski već arhaična reč, odjednom izbunarena, dospeva na barjake i slogane izbornih programa. Takav pojam je, recimo, „narod“. Pokazuje se da lišen svog istorijskog konteksta, stesavši sa sebe prašinu, takav pojam sjajno služi u izgradnji novog ustrojstva sveta. Prisvojen, međutim, do te mere snažno, rezultira time da čak i oni koji nisu pristalice tog novog poretka više ne mogu da koriste tu – reklo bi se – nevinu reč, zato što je ona sada napunjena novim značenjem, i kao takva – postala je opasna.

Naravno da kolektivni jezik mora da postoji da bismo se uopšte mogli sporazumeti u zbilji koja se neprekidno usaglašava. Mora da postoji jedna jezička dimenzija društvenog veziva; često već najjednostavniji frazeologizmi i idiomi daju taj osećaj domaćeg, zajedničkog.

Borba za nametanje kolektivnog jezika drugima ne samo da traje u parlamentima i na televizijama, nego i na univerzitetima. Tamo se u talasima rađaju intelektualne mode koje obično tvore svoj vlastiti kolektivni jezik. Njegova implementacija, doduše, traje, ali kad se posle nekoliko godina takav jezik primi, on onda ne služi više samo formulisanju slike sveta, nego i stvaranja saveza, isključivanja ili svojatanja. Svaka generacija, a danas možda čak i svaka decenija, ima svoj jezik kojim opisuje svet. U isti mah, ovaj jezik često ostaje potpuno nesvestan svoje efemernosti i ograničenosti jer artikuliše isključivo ono što ulazi u njegove granice.

Nema strašnije bolesti od one kad čovek izgubi svoj individualni jezik i u potpunosti preuzme kolektivni kao svoj privatni. Boluju od toga činovnici, političari, akademici i sveštenici. I tad jedina mogućna terapija postaje književnost – opštenje s jezicima stvaralaca deluje kao vakcina protiv vizije sveta u bolu rođene i instrumentalno tretirane. To je snažan argument za čitanje književnosti (takođe klasične), jer književnost pokazuje nekadašnje drugačije funkcionisanje kolektivnih jezika, a shodno tome i nastale drugačije vizije sveta. Upravo zato vredi čitati, da bi se uočile te druge vizije i da bismo se uverili u to da je naš svet jedan od mogućnih, i da nam sigurno nije dat jednom zasvagda.

Prevodioci i prevoditeljke imaju podjednaku odgovornost kao književnici i književnice. I jedni i drugi stražare nad impozantnim fenomenom ljudske civilizacije – prenošenjem najintimnijeg individualnog iskustva drugim ljudima, i zajedničenjem tog iskustva u zadivljujućem kulturotvoračkom činu, a u svemu tome pokroviteljstvuje im Hermes, oličeni bog komunikacije, povezivanja i uspostavljanja odnosa.

Koinos Hermes! Živelo Hermesovo bratstvo!

*(S poljskog prevela **Milica Markić**)*